

יהושע פרק א

מחבר אמתי טפרברג

ספר יהושע הוא הזדמנות לפתוח דף חדש, תרתי משמע. הן מבחינת עם ישראל, שזה עתה עומד על סיפה של הארץ המובטחת והוא כפסע מהיעד הנכסף אליו צעד במשך ארבעים שנה במדבר, והן מבחינתנו, הקוראים, המסיימים לא רק את ספר דברים, אלא את כל התורה כולה ועומדים על מפתנו של חלק 'נביאים' שבתנ"ך.

אך כבר למן המילים הראשונות שבפסוק הראשון של הספר אנו נוכחים לגלות שהוא אינו נפתח כ'דף חלק', אלא כהמשך ישיר לטרגדיה האחרונה שפקדה את עם ישראל:

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה'... (יהושע א 1)

מדוע אפוא חשוב כל-כך למספר הסיפור לפתוח את עידן יהושע דווקא באזכור מות משה? מדוע אין אנו יכולים לפתוח דף חלק ונקי החף מכל טרגדיות העבר?

נפקד נוכח

זאת ועוד, נדמה שלמרות הבשורה על מות משה בפתיחת הספר, האמורה להכריז על תחילת עידן יהושע, דווקא משה נוכח בפרק הרבה יותר מיהושע. בכל הפרק מוזכר משה אחת עשרה פעמים (בפסוקים 1-2 בלבד הוא מוזכר שלוש פעמים).

כלומר - כבר בפגישה הראשונה שלנו, הקוראים, עם יהושע כמנהיג, דואג המספר המקראי להזכיר את מעמדו ביחס למשה:

**וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל-יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוּן מִשְׁרַת מֹשֶׁה
לֵאמֹר מֹשֶׁה עֶבְדִּי מָת... (יהושע א 1-2)**

משה הוא עבד ה', ואילו יהושע - משרתו של משה. המספר מוצא לנכון להציב דווקא ב'כתב המינוי' של יהושע הירארכיה ברורה: אלוהים-משה-יהושע. נדמה כי המספר המקראי נאחז בשמו של משה ובמעמדו בצורה כל כך בולטת, עד כי מתקבל הרושם שהוא אינו מוכן להשלים עם לכתו של משה והעברת ההנהגה ליהושע. האם כך מציגים מנהיג חדש? הרי בסוף ספר דברים כבר התאבל העם על משה (דברים לד 8) והמקרא כבר ספד לו (שם 7), האין זה הזמן הראוי להוריד את משה אחר כבוד מבמת ההיסטוריה ולהעלות עליה את יהושע לבדו?

הרגישות שבחילופי הנהגה

ראשית, חשוב להבין מה טיבה של הסיטואציה בה אנו נתונים בפתיחת ספר יהושע. סיומו של החומש והמעבר לספר יהושע אינם רק מעבר טכני מספר אחד למשנהו או מעלילה אחת למשנה. יש כאן חילופי גברי. עצם הסיטואציה של העברת שרביט השלטון היא על-פי רוב רגישה וטומנת בחובה משבר פוטנציאלי. המנהיג הקודם איננו, ועתה נכנס לנעליו מנהיג חדש, עם אופי שונה וכישורים אחרים. הוא עומד במבחן אל מול עמו. על המנהיג החדש לקנות את אמון קהל מונהגיו ולהוכיח עצמו בתור מנהיג כדי לשמור הסדר החברתי, למנוע מרידות ולהנהיג את העם ליעדו. קו התפר, שבין הסתלקותו של המנהיג הישן לביסוס מנהיגותו של המנהיג החדש, עשוי להיפרם באם חילופי הנהגה לא יתנהלו באופן מושכל ונכון.

לאור פתיחת ספר יהושע מן הראוי שנניח לרגע למנהיג החדש, יהושע, ונסב מבטנו לבחינת מנהיגותו של משה. שכן אם המספר מתקשה כל-כך להיפרד ממשה, יש להניח שמשה היה מנהיג מוצלח ומוכשר עד כדי כך שאובדנו קשה מנשוא. אם ניווכח שאכן משה היה מנהיג נפלא ונערץ, נבין יותר את הקושי הגדול מולו ניצב כעת יהושע.

האם משה היה מנהיג כל כך מוצלח?

אך מסקירת תקופת מנהיגות משה למן תחילתה ועד סופה מתקבל רושם הפוך לחלוטין!

היטיב לתאר זאת ד"ר מיכה גודמן במאמרו על 'מנהיגותו של משה רבנו':

"בין כל תכונותיו של משה, התכונה הראשונה שהקורא פוגש היא דימויו העצמי הנמוך: (שמות ג, יא). הרושם הראשוני של משה על הקורא הוא שמשה תופס את עצמו כאדם שאינו מסוגל לבצע את השליחות שאלוהים מטיל עליו [...]"

אכן, הספקות שהביע משה בדבר כישורי מנהיגותו לפני שהסכים לקבל על עצמו את השליחות מלווים אותו לאורך כל תקופת הנהגה. משה הוא אנטי-מנהיג. הוא אינו רטוריקן אלא ערל שפתיים, הוא אינו מאמין בכוחו, ולעתים קרובות הוא אף אינו מאמין בגאולה שהוא עצמו מוביל. היפוכם המלא של כל אחד מהקריטריונים שמנינו למנהיגות הכריזמטית מתנקזים אל דמותו של משה.

השאלה כיצד מנהיג אנטי-כריזמטי מצליח להנהיג אומה שלמה למסעותיה במדבר, נתקלת בתשובה פשוטה: הוא לא מצליח. בני ישראל אינם מפסיקים למרוד במשה ולערער על סמכותו. היטיב לבטא זאת משה עצמו בנאום המסכם של מנהיגותו (דברים ט, ו-ז):

[\(\(http://www.toravoda.org.il/node/8](http://www.toravoda.org.il/node/8)

מתברר שמשה לא היה מנהיג מוצלח כל-כך. דימויו העצמי נמוך, הוא סבור שאינו מסוגל לבצע את תפקידו, הוא ערל שפתיים שאינו מאמין בכוחו. משה הוא אנטי-מנהיג. אם אלו הם פני הדברים, היינו מצפים דווקא להקלה מסוימת עם סיומה של תקופת הנהגתו הכושלת של משה ותחילת עידן יהושע. מדוע אם כך מתקבל הרושם ההפוך? מדוע למספר כל-כך 'קשה להיפרד' ממשה ולפתוח דף חדש עם יהושע? ממה הוא כל-כך מפחד?

מה קרה בפעם האחרונה בה נעדר משה?

נדמה שכדי להבין את החשש הרב של המספר בתחילת ספר יהושע סביב חילופי הנהגה, עלינו להתבונן באחד מהרגעים המכוננים של עם ישראל לאורך ההיסטוריה:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הִהָרָה וְהִי-שָׁם וְאָתְנָה לְךָ אֶת-לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם. וַיְקַם מֹשֶׁה וַיהוָשֶׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל-הַר הָאֱלֹהִים [...] וַיָּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָם וַיַּעַל אֶל-הֶהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהַר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה (שמות כד 12-13, 18)

זוהי הפעם הראשונה, מאז יציאת מצרים, בה עוזב משה את עם ישראל וממנה מחליף במקומו. אירוע זה יכול לשפוך אור על הסיטואציה בפרקנו, שכן בעזרתנו נוכל להיווכח מה קרה בפעם האחרונה בה עזב משה את ישראל ולו לזמן מוגבל:

וַיְרֵא הָעָם כִּי-בִשְׁשׁ מִשָּׁה לָרְדֹת מִן-הֶהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל-אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי-זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעַנו מָה-הִיָּה לוֹ [...] וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל-הָעָם אֶת-נַזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אֶהֱרֹן. וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצַּר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסַּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלָה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלְוֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. (שם לב א, ג-ד)

התפרקות העם את נזמי הזהב מעידה על התפרקותו הכללית של עם ישראל. משה איננו משה מתעכב. הם אינם יודעים מה היה לו ומרגישים אבודים. הם הולכים לאהרון, ה'מבוגר האחראי' בהיעדרו של משה, ופונים אליו בדרישה לעשות להם אלוהים כי אותו משה שהעלם מארץ מצרים – נעלם. אהרון עושה להם עגל מסכה ויחד הם מכריזים עליו כאלוהיהם, שהוציאם מעבדות לחירות.

משה כנציגו של האל

יש כאן אמירה מפתיעה: למרות שמשה לקה בחסר בתור מנהיג, עם ישראל מזהה אותו עם אלוהים (שמות לב 1)! מבחינתם משה הוא אשר הוציא אותם ממצרים מבית עבדים, הוא זה אשר קרע להם את הים ובזכותו הם שרדו במדבר כנגד כל הסיכויים. כיצד זה ייתכן?

משה למעשה אחראי, בשיתוף עם האל, ליצירת התלכיד הזה המכונה 'עם ישראל'. חשוב להבין שבנקודה בה משה מתחיל להנהיג אותם, בני ישראל עדיין חיים בתודעה של עבדים, ובשלב הזה, לא ניתן לדרוש מהם יותר מכך. זמן רב בני ישראל היו עבדים במצרים, כשחיייהם תלויים באופן מוחלט בנוגשיהם המצרים. הם אינם מסוגלים לעבור בין לילה מתודעה של עבדים לתודעה של עם עצמאי הנדרש לפעול בצורה אקטיבית ולקחת אחריות על מעשיו. המסע שתחילתו במצרים וסיומו בארץ ישראל אינו מסע גיאוגרפי גרידא, אלא מסע נפשי שתפקידו להעביר את העם מתודעה של עבדים לתודעה של בני חורין. בני ישראל פוגשים במשה ומזהים בו את מושיעם. הם אינם נדרשים לעשות מאומה, אלא לציית למשה תוך שהם חוזים במופתים שהוא עושה כדי להצילם. לכן יותר משהיה מנהיג מוצלח, משה היה מנהיג שהעם תלוי בו.

זאת ועוד, סביר להניח שבני ישראל שזה עתה יצאו ממצרים האלילית אחרי מאות שנים, הושפעו מתפיסת האמונה המצרית האלילית. אחד המאפיינים של תפיסה זו הוא העובדה שלכל אל ישנו ייצוג גשמי (פסל לדוגמה) דרכו הוא יכול להגשים את עצמו. מסתבר להניח שבני ישראל -ראו במשה את נציגו של האל עלי אדמות. הייתה להם אף סיבה טובה לחשוב כך: משה הפליא בפרעה עשר מכות, הוציאם ממצרים, קרע להם את הים, הוריד להם את המן מן השמים, עלה לשמים כדי לדבר עם האל ולהוריד להם את התורה והוציא להם מים מסלע. ממילא כשמשה בושש לבוא, כשייצוגו של האל נעלם, תגובת העם היא אך טבעית:

קוֹם עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי-זֶה מִשֶּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלְנוּ מִמִּצְרַיִם לֹא יִדְעֵנוּ מֶה-הָיָה לוֹ (שם)

היעלמותו השנייה והאחרונה של משה

עתה מתברר דבר מה חשוב מאוד, בעזרתו נוכל להבין את האווירה המתוחה האופפת את פתיחת ספר יהושע. היעדרותו של משה נחוות כטראומה כי בפעם האחרונה בה נפקד משה, עם ישראל התפרק והפנה עורף לאלוהיו. אלא שכעת המצב חמור עוד יותר: שוב משה נעלם, אלא שהפעם - לתמיד. משה מת. פתיחת הספר באזכור מות משה מטעינה אפוא את תחילת עידן יהושע במתח וחשש עצומים סביב הסתלקותו של משה וסביב תגובת העם לכך.

אם אכן המצב כל-כך רגיש, כיצד אפוא יצליח יהושע לשמור על העם מהתפרקות אחרי לכתו של משה? מניתוח דבריו של האל ליהושע ומעשיו של יהושע נראה שהמשכיות היא מילת המפתח.

המשכיות 1: יש לפעול בדחיפות!

בראש ובראשונה, מובנת כעת הדחיפות בפנייה האלוהית הראשונה ליהושע:

מֹשֶׁה עֲבָדִי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֵר אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אֶתָּה וְכָל-הָעָם הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. (שמות א 2)

הקשר שבין שני חלקי הפסוק: 'משה עבדי מת', ו-'ועתה קום עבר את הירדן הזה...!', הוא קשר סיבתי: משה עבדי מת ולכן עתה קום... כדי שהעם לא יאבד שוב את דרכו, כפי שקרה בחטא העגל, יש צורך לנקוט בפעולה מיידית שתהווה המשך רציף למסע אותו התחיל משה. כך יראה העם ויבין שלמרות שמשה מת ההתקדמות אל עבר המטרה, אל הארץ המובטחת, נמשכת. הדרך בה משדר זאת יהושע לעם היא באמצעות הכנה לקראת הכניסה לארץ. הוא אינו מסתפק בבשורה בדבר הכניסה לארץ, אלא דורש מהעם להכין צידה לקראת מעבר הירדן. הוא דורש מהם לפעול ולהתכונן לקראת הכניסה לארץ, כדי שיבינו ויפנימו שהמסע נמשך (שם 10-11).

המשכיות 2: הקשר שבין אלוהים ליהושע

מטעם זה זקוק גם יהושע לחיזוק מהאל שאומר לו:

כֹּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם-מֹשֶׁה אֱהִיָּה עִמָּךְ לֹא אֲרַפֶּךָ וְלֹא אֶעְזָבְךָ. (שם 5)

גם יהושע צריך לדעת שהברית בין אלוהים לישראל לא מסתיימת עם הסתלקותו של משה. גם יהושע צריך להבין שלמרות שמשה סיים את תפקידו, המסע נמשך. עתה תורו להוביל את העם ליעדו תוך שמירת החוקים והמצוות המפורטים בתורת משה, גם ללא משה האיש.

המשכיות 3: התחייבותיו של משה כלפי העם ושל העם כלפיו

על רקע זה ניתן להבין גם את חשיבות אופן הפנייה של יהושע לשניים וחצי השבטים. יהושע מזכיר להם שהגיעה העת לקיים את השבועה שנשבעו למשה. חשוב לו להדגיש להם שיש כאן המשכיות:

זְכוֹר אֶת-הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד-ה' לֵאמֹר (שם 13)

יהושע מראה לעם שלמרות שמשה מת הוראותיו תקיפות כמו גם ההתחייבויות שלו וההתחייבויות כלפיו. שוב, יהושע פועל ליצור המשכיות.

המשכיות 4: קבלת העם את יהושע כמנהיג כמו משה

העדויות לכך שהעם הפנים את מסר ההמשכיות שיהושע ניסה להעביר מתבטאת בתגובת שניים וחצי השבטים לדברי יהושע:

וַיַּעֲנוּ אֶת-יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר-צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֵל-כָּל-אֲשֶׁר תִּשְׁלַחְנוּ נֵלֵךְ . כָּכָל אֲשֶׁר-שָׁמַעְנוּ אֶל-מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יְהִי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם-מֹשֶׁה. (שם 16-17)

יש לשים לב: הם אינם מסתפקים באמירה שייבצעו את דברי יהושע, אלא הם מדגישים שכפי ששמעו אל משה כך ישמעו ליהושע. זה הסיפור כאן, כאן מתפרק המתח. העם מבין כעת את מה שלא הבין לאחר חטא העגל. לכתו של משה אינה מסמנת את סוף המסע. העם לא תלוי בהימצאותו של משה, אלא בעצמו. הם מבינים עתה שעל אף שמשה הכתיב להם חזונם, קיומם כעם הצועד לעבר הגשמת ייעודו אינו תלוי בקיומו של משה האיש. משה מת ואיתו הסתיים שלב ראשון בהתבגרותו של עם ישראל. עתה זקוק העם למנהיג חדש שמצד אחד ינהיג בגישה אחרת, בוגרת יותר, המעניקה לעם אחריות גדולה יותר למעשיהם ולשיתוף הפעולה שלהם, אך מצד שני ייצור המשכיות למנהיגותו של משה ולחזונו, שהגשמתו עתה תלויה הרבה יותר בהם ובמעשיהם.

הרחבה:

ויהי אחרי מות משה: תיאור זמן בלבד או מפתח להבנת הפרק?

אפשר היה לומר שאזכור מות משה הוא לא יותר מציון האירוע המשמעותי האחרון שפקד את עם ישראל, כנקודת התייחסות על ציר הזמן. זוהי דרך נפוצה ולגיטימית לתארך סיפור. אירוע מוכר מוזכר כדי למקם את הסיפור שבא אחריו על ציר הזמן ההיסטורי, מתוך הנחה שהקורא מכיר את האירוע הגדול אליו הסיפור מתייחס ואת זמנו. כלומר, ככל שהאירוע גדול ומוכר יותר, כך הוא יהיה יעיל יותר כנקודת התייחסות.

יחד עם זאת, נראה שתשובה מעין זו אינה מספקת, משום שישנם מספר רב של אירועים רבי רושם ותהודה במהלך ההיסטוריה. לפיכך יש לתת את הדעת מדוע נבחר **דווקא** אירוע מסוים כדי לתארך את זמן הסיפור.

כך, למשל, נפתח ספר עמוס:

דְּבַרִי עֲמוֹס אֲשֶׁר-הָיָה בְּנִקְדָּיִם מִתְקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל-יִשְׂרָאֵל בְּיָמַי עֲזִיָּה
מֶלֶךְ-יְהוּדָה וּבְיָמַי יָרְבֵּעַם בֶּן-יֹאֲשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנַתִּים לְפָנַי הָרַעַשׁ (עמוס א 1)

אותו רעש אדמה, המצוין כדי לתארך את תחילת נבואת עמוס, מופיע כעובדה היסטורית ידועה
בנבואתו של זכריה:

וְנִסְתָּם גֵּיא-הָרִי כִי-יִגִיעַ גֵּי-הָרִים אֶל-אֶצֶל וְנִסְתָּם כְּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בְּיָמַי
עֲזִיָּה מֶלֶךְ-יְהוּדָה וּבָא ה' אֱלֹהֵי כָל-קְדָשִׁים עִמָּךְ (זכריה יד 5)

מהתיאור בנבואה נראה שרעש אדמה זה היה אסון גדול בימי עוזיה מלך יהודה, והותיר רושם
רב במשך דורות רבים. לכן ניתן להבין מדוע נבחר דווקא הוא כדי למקם באמצעותו אירועים
אחרים על ציר הזמן. עם זאת ניתן להניח כי בחירתו של האירוע הספציפי הזה מתוך הרבה
אירועים אחרים שקרו באותה תקופה, מלמדת שאין הכוונה להשתמש בו כדי לשמש ציון זמן
בלבד.

עיון בהמשך ספר עמוס (ח 8), המתאר את נבואת רעש האדמה, מעלה כי זהו אירוע משמעותי
ומעצב בנבואתו של עמוס. המסר שבסוף הספר הוא שחטאיהם של ישראל הם שאחראים
לאותו רעש אדמה המצוין בתחילת הנבואה. ממילא ציון האירוע בתחילת הנבואה איננו תיאור
זמן גרידא, אלא הוא מעניק לנבואת עמוס ולספר כולו את עוצמתו ומשמעותו. הוא מקשר בין
האירוע ההיסטורי הנורא הזה לחטאיהם של ישראל ובכך הוא קובע שאין זוהי טרגדיה מקרית,
אלא זהו עונש על חטאי ישראל.

ניתן להמחיש זאת בדוגמא מחיינו אנו. בכתבת חדשות באתר 'מעריב' (, nrg6.11.05) נכתב
כך:

"עשר שנים אחרי רצח ראש הממשלה, מתברר כעת שמספר ההורים שהיו מוכנים
לשלוח את ילדיהם לגן של גאולה עמיר מועט מדי"

[\(\(http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/003/770.html](http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/003/770.html)

ברור אפוא שציון רצח רבין אינו משמש כתיאור זמן בלבד, אלא נועד לבטא את העובדה
שלמרות שעבר זמן מאז הרצח, עדיין הורים רבים נרתעים משלוח את ילדיהם לגן שמנהלת
אימו של הרוצח. לולא אזכור השנים שעברו מאז הרצח הידיעה הייתה מאבדת מעוקצה.

אף בסיפורנו, כפי שראינו, בחירתו של המספר המקראי לפתוח את ספר יהושע במות משה דווקא, מהווה יותר מסתם נקודת ציון על ציר הזמן. אזכור זה הוא למעשה מרכז הכובד של הפרק. הוא זה המטעין את הפרק במתח שבו. רק כשמבינים שמות משה עלול להוביל למשבר בסדר גודל של חטא העגל, ניתן לקרוא את הפרק ברגישות הראויה לו.

- להרחבה על אמונות מצרים ותולדות מצרים העתיקה ראה ספרו של ג"ה ברסטד, **דברי ימי מצרים**, הוצאת ש. פרידמן בע"מ תשי"ז
- למאמרו של מ' גודמן על מנהיגותו של משה ראה:
<http://www.toravoda.org.il/node/8>
- להרחבה בנושא ההבחנה בין מנהיגותו של משה למנהיגותו של יהושע ראה ספרו של א' עסיס **ממשה ליהושע ומנס לטבע: ניתוח ספרותי של פרקי הכיבוש בספר יהושע**, ירושלים תשס"ה
- להרחבה בנושא הרעש בימי עוזיה ומרכזיותו בנבואת עמוס ראה מאמרו של ד' רהט, **הרעש בימי עוזיה**: <http://www.vbm-torah.org/vtc/0025507.html#fn0>
וכן מאמרו של י' רוזנברג, **עיונים בספר עמוס**:
http://www.daat.ac.il/daat/tanach/trayasar/amos1.htm#pm_2